

eerste posthume uitgave van *Les confessions* van J. J. Rousseau, waarmee een goede vriend van haar, Pierre Alexandre du Peyrou, zich belastte.

Ten tijde van de Franse revolutie kwam er een stroom van Franse emigranten naar Neuchâtel, het was vrij gebied want het vorstendom behoorde aan de Koning van Pruisen. Isabelle interesseerde zich in hoge mate voor de problemen die met de emigratie gepaard gingen. Zij wijdde er diverse geschriften aan, zoals de *Lettres trouvées dans des Porte-feuilles d'émigrés*, en de comedies *Les émigrés*, *La parfaite liberté* en *Les Vous et les Toi*. Zij schreef in deze tijd ook haar pamfletten geïnspireerd door politieke toestanden in Nederland: *Observations et Conjectures politiques*, alsmede enkele novellen en anekdoten en nog veel ander werk.

In het jaar 1799 komt haar neef Willem René van Tuyl logeren op Le Pontet, de oudste zoon van haar jongste broer Vincent, die in 1794 zwaar gewond werd bij Maubeuge, toen Frankrijk ons land met een inval bedreigde en in het ziekenhuis van Pont-Saint-Maxence overleed.

Er bestond een hartelijke relatie tussen hen en Isabelle gaf hem graag goede raad met betrekking tot het leven in een veranderende maatschappij. Zij spreekt in haar brieven aan hem vrijuit over haar denkbeelden, zonder terughouding, zoals zij dat heel haar leven gewoon geweest is.

Vanaf het begin van het jaar 1805 ging haar gezondheid sterk achteruit en op 27 december vroeg in de morgen overleed Madame de Charrière op 65-jarige leeftijd.

Twee dagen later, op een koude mistige zondag werd zij begraven. De begrafenis werd geleid door haar vrienden en volgens gebruik in de Jura werd de kist gedragen door de wijnboeren in dienst van de familie de Charrière. Aan een werkzaam leven op zoek naar

de essentie van het bestaan was hiermee een eind gekomen.

De belangstelling voor Belle van Zuylen is de laatste jaren aanzienlijk toegenomen. Nadat hieraan enkele monografieën van andere schrijvers waren voorafgegaan kwam de echte doorbraak toen Simone Dubois in 1969 de biografie *Leven op afstand*, gevolgd door een keuze van vertaalde brieven, *Rebels en beminlijk*, deed verschijnen, beide voortdurend in herdruk. In 1974 organiseerde zij namens de Werkgroep 18e eeuw een symposium op het slot Zuylen die veel belangstelling trok en de aanleiding werd tot de oprichting van het genootschap Belle de Zuylen. In 1981 werd dit initiatief in Zwitserland gevolgd door de stichting van een Association Suisse des Amis de Madame de Charrière in Neuchâtel. Jaarlijks wordt in oktober de verjaardag van Belle herdacht met een bijeenkomst op het slot Zuylen, waarop door sprekers uit verschillende landen en disciplines wetenschappelijke lezingen worden gehouden. Het belangrijkste evenement is echter de uitgave in de oorspronkelijke taal van de verzamelde werken en brieven in 10 delen dundruk, uitgegeven door G. A. van Oorschot te Amsterdam onder een internationale redactie van J. D. Candaux, C. P. Courtney, Pierre H. Dubois, Simone Dubois-de Bruyn, Patrice Thomson, Jerom Vercruyse en Dennis M. Wood, met medewerking van Marius Flothuis en Michel Gilot. Tenslotte kan in dit verband worden genoemd de oprichting van „de Vrienden van Zuylen” (in *Maandblad Oud-Utrecht*, maart 1982). Het fraaie slot, geboortehuis van Belle en de daarin ondergebrachte collectie geven een inspirerende achtergrond aan de steeds groeiende belangstelling voor de schrijfster, die voor velen reeds een begrip geworden is en eveneens voor velen een vrouw zal blijken te zijn op wie men niet gauw uitgekeken raakt.

Joke van der Meer

MARIAPLAATS 9: HET ZOMERHUIS VAN EVERT ZOUDENBALCH

Bij archiefonderzoek naar de geschiedenis van een voormalig claustraal huis van het kapittel van St Marie kwamen ook gegevens tevoorschijn van huizen aan de Mariaplaats. Kanunnik Volkier van Lichtenberch, de eigenaar van het onderzochte pand, was tevens eigenaar van een claustraal huis gelegen achter de huidige panden Mariaplaats 8 en 8A, mogelijk ook achter Mariaplaats 7 1). Hiermee werd een relatie gelegd met het noordelijker gelegen Mariaplaats 9, waarvan de heer B. J. M. Klück een verslag van het bouwhistorisch onderzoek heeft gepubliceerd 2). Een belofte aan de heer Klück om de gegevens met betrekking tot Mariaplaats 9 te noteren wordt met dit artikel ingelost.

De vermelding van Volkier van Lichtenberch als eigenaar van het zestiende claustraal huis van het kapittel van Sint-Marie, gelegen achter de tegenwoordige panden Mariaplaats 8 en 8A, wellicht ook 7, ben ik tegengekomen in het uitgetypte handschrift van jhr. G. G. Calkoen over de kapittelkerk van Sint-Marie in het Utrechts gemeentearchief. Het belang van deze vermelding is ook voor de heer Klück groot, omdat het een belending betreft van een noordelijker gelegen perceel. De formulering was echter niet bepaald helder, zodat het noodzakelijk was het betreffende stuk in het kapittelarchief op te zoeken. Hoewel Calkoen doorgaans de vindplaats van zijn bronnen vermeldt, was dit niet gemakkelijk, omdat het archief sinds zijn

naspeuringen opnieuw geïnventariseerd is 3) en een concordans met de oude nummering ontbreekt 4).

Uiteindelijk is het gelukt het betreffende stuk terug te vinden en met behulp van belangrijke andere gegevens is het nu mogelijk geworden een overzicht te geven van een aantal ontwikkelingen in het gebied tussen de Donkerstraat en de Mariastraat gedurende de veertiende en vijftiende eeuw. Nader onderzoek in het rijke kapittelarchief van Sint-Marie zal echter in de toekomst een scherper beeld kunnen opleveren. Dit artikel wil een pleidooi vormen voor het veelvuldiger verrichten van archiefonderzoek ten behoeve van de beoefening van de archeologie en bouwgeschiedenis in Utrecht.

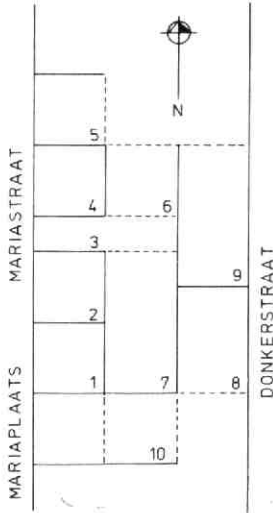
Het betreffende stuk van 1421 moet in samenhang worden gezien met een tweetal andere stukken uit hetzelfde jaar. Het betreft hier alle ingevoegde erfpachtbrieven van het kapittel van Sint-Marie. In de oudste, daterend van 30 april, kreeg Fye, zuster van Michiel uten Wijngaert en weduwe van Hendrik Joostzoon, twee hofsteden in erfpacht, die aan de zuidzijde begrensd werden door een hofstede die de kanunnik Hendrik Zoudenbalch van het kapittel in (erfpacht had en aan de noordzijde door een poortweg die gemeenschappelijk was aan de beide hofsteden die toen in erfpacht werden uitgegeven en aan een hofstede van Hubert Zoudenbalch 5).

Op 16 september van hetzelfde jaar kreeg Gerit Zoudenbalch van het kapittel een hofstede in erfpacht die bewoond werd door de erfgenamen van Marie van Spenghen en gelegen was tussen de genoemde poortweg aan de zuidkant en een hofstede die Herman Daamszoon en Gerit van Kessel in erfpacht hadden aan de noordkant 6).

Op dezelfde dag ten slotte kreeg Hubert Zoudenbalch in erfpacht een hofstede waar een stal op stond, gelegen tussen westelijk de hofstede waar Marie van Spengens erfgenamen woonden en aan de oostkant de hofstede van de erfgenamen van Melis van Houweninghen, verder half de genoemde poortweg en daarnaast nog een ledig erf, dat met zijn zijden gelegen was tussen de hofsteden van de erfgenamen van Michiel uten Wijngaert aan de west- en hofsteden van Melis van Houweninghen en Hubert Zoudenbalch aan de oostkant, terwijl het noordelijk eind grensde aan de

hofstede waar een stal op stond en het zuidelijke aan het huis in de immunitet, dat aan Volkier van Lichtenberch toebehoorde 7).

De ligging van deze percelen kan als volgt in beeld worden gebracht, waarbij de afmetingen uiteraard fictief moeten blijven:

1. hofstede van Hendrik Zoudenbalch
2. hofsteden van de erfgenamen van Michiel uten Wijngaert
3. poortweg
4. hofstede van Gerit Zoudenbalch, waar de erfgenamen van Marie van Spenghen wonen
5. hofstede van Herman Daamszoon en Gerit van Kessel
6. hofstede met stal van Hubert Zoudenbalch
7. ledig erf van Hubert Zoudenbalch
8. hofstede van Hubert Zoudenbalch
9. hofstede van de erfgenamen van Melis van Houweninghen
10. claustraal huis van Volkier van Lichtenberch

Deze momentopname geeft een aardige indruk van de wijze waarop de familie Zoudenbalch bezittingen tussen de Donkerstraat en de Mariastraat aan het verwerven was. Hierbij moet wel bedacht worden dat de betreffende percelen in erfpacht werden uitgegeven en eigendom van het kapittel bleven. Het gebied tussen de Donkerstraat en de Mariastraat maakte deel uit van het zogeheten „dagelijks gerecht“ van het kapittel van Sint-Marie 8), bestaande uit een schout en zes (?) schepenen 9), die stonden over rechtshandelingen en geschillen betreffende onroerend goed in hun rechtsgebied.

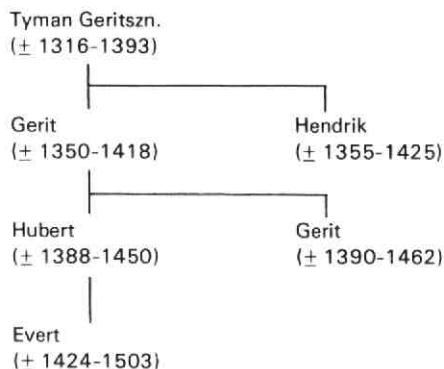
De ontwikkelingen in dit gebied vanaf de veertiende eeuw laten zich aflezen uit de bescheiden van enkele financiële administraties van het kapittel, met name de manualen 10). Hierin werden de namen opgetekend van hen die regelmatig terugkerende verplichtingen aan het kapittel hadden alsook de aard en omvang van die verplichtingen. Anders dan de twintigste-eeuwse herinventarisator van het kapittelarchief was een vijftiende-eeuwse notaris van het kapittel, die in het jaar 1487 nieuwe manualen aanlegde 11), zo attent een concordans met de voorgaande te vervaardigen, zodat ons opeenvolgende erfpachters bekend zijn tot diep in de veertiende eeuw.

Het is verleidelijk om hier aan de hand van deze manualen de ontwikkelingen in het hele gebied tussen de Mariastraat en de Donkerstraat gedurende de veertiende en vijftiende eeuw te schetsen, maar ik wil me hier beperken, tot de hofstede, die in het eerste kwart van de vijftiende eeuw Hendrik Zoudenbalch in erfpacht had en waar nu Mariaplaats 9 ligt.

Zoals uit de manualen van de kleine kamer, een der financiële administraties van het kapittel van Sint-Marie, blijkt, werden uit dit perceel jaarlijks aan deze kamer 30 schellingen betaald. De oudst bekende erfpachters zijn achtereenvolgens Jan Hebo(e)rt, Klaas

Tolnaer en Johan Braem 12). De laatste is waarschijnlijk dezelfde die in het jaar 1331 schepen was „in der heren gerechte van Sinte-Mariën t'Utrecht". 13). De op hem volgende erfpachter was Tyman van Damasche, daarna diens zoon Hendrik Zoudenbalch, aanvankelijk alleen en laten samen met zijn broer Gerit. Vervolgens wordt er weer een Gerit Zoudenbalch vermeld en ten slotte, in het oude manuaal, „Zoudenbalch somerhuus".

Zeer waarschijnlijk gaat het hier om de volgende leden van de familie Zoudenbalch: 14)

Als - zuidelijke - belending van de hofstede werd in het oude manuaal genoemd het huis van heer Johan Koc over de gracht van Sint-Marie en, met een latere hand, het huis van heer Johan van Mekerem. Inderdaad bezat deze kanunnik van Sint-Marie tot zijn overlijden in 1479 het zestiende claustrale huis van het kapittel 15).

Over het zomerhuis licht ons het in 1487 aangelegde manuaal van de kleine kamer verder in: er is sprake van - ik vertaal - „een hofstede waarop nu gebouwd is het zomerhuis van heer Evert Zoudenbalch, kanunnik en thesaurier ten Dom, gelegen tegenover ons kerkhof met aan de zuidkant ons zestiende claustraal huis en aan de noordkant drie van onze hofsteden, toebehorende aan de mensurnaalkamer, waaruit dezelfde heer Evert heeft laten afbreken zeker groot huis van heer Dirk van Zulen, zoals in het mensuranaalboek breder wordt vermeld op folio 9" 16).

Met deze laatste drie hofsteden zijn we aangeland ten noorden van Mariastraat 9, een gebied dat we hier verder buiten beschouwing laten.

Samenvattend kan gezegd worden dat het perceel van het tegenwoordige Mariaplats 9 al in de veertiende eeuw eigendom was van het kapittel van Sint-Marie, dat de familie Van Damasche/Zoudenbalch het in diezelfde eeuw in erfpacht kreeg en dat in de tweede helft van de vijftiende eeuw Evert Zoudenbalch er zijn zomerhuis had. Het is denkbaar dat de bouwhistorici met deze gegevens tot nieuwe, wellicht ook verderreikende conclusies kunnen komen.

Martin W. J. de Bruijn

Noten:

1. Zie hieromtrent vooralsnog: G. G. Calkoen, *De kapittelkerk van St. Marie te Utrecht*, hs. van 1916-1917 in GAU, blz. 111, 115-117. Wat betreft de vraag of dit pand zich ook achter de tegenwoordige Mariaplats 7 uitstrekte: in de vijftiende eeuw werden twee hofsteden samengevoegd, zoals blijkt uit een van 1487 daterend manuaal van de kleine kamer van het kapittel van Sint-Marie (RAU, *St.-Marie* 340², fol. 8v.): „*Et fuerunt quondam due aree que consentiente capitulo in unam redacte in coedificate fuerunt per magistrum Ioannem de Mekerem, canonicum nostrum*". (En dit waren vroeger twee hofsteden, die met toestemming van het kapittel tot één teruggebracht en bebouwd waren door meester Jan van Mekerem, onze kanunnik).
2. *Archeologische en bouwhistorische kroniek van de gemeente Utrecht over 1981*, in MBOU 1982, blz. 55-63.
3. B. M. de Jonge van Ellemeet, *Inventaris van het archief van het kapittel van St. Marie*, getypte inventaris van 1937 in RAU.
4. Mededeling van de beambte van de studiezaal.
5. RAU, *St. Marie* 287: „*twee hofsteden gelegen bij onser kirken tuschen onser kirken hofstede die her Henric Zoudenbalch, onse medecanonic, in pacht heeft aen die zuutzijde ende den poertwech die desen voirscreven hofsteden ende Hubert Zoudenbalch zamelic toebehoert aen die noortzijde*".
6. *T.a.p.* 278: „*een hofstede ghelegen bij Sinte-Mariën aen die oestzijde van der straten, zoeals Mariën van Spenghen erfname nu die bewonen ende voirt van Gheryt voirscreven yn erfpacht hebben, tusshen den poertwech die Michiels erfname uten Wijngaert ende Hubert Zoudenbalch zamelic ghebruken ende van ons in erfpacht hebben aen die overzijde ende onser hofstede die Herman Daemssoen ende Gheryt van Kessel nu yn erfpacht hebben aen die nederzijde*".
7. *T.a.p.* 288: „*een hofstede dair die stal op staet ghelegen thens der hofstede die Gheryt Zoudenbalch van ons yn erfpacht heeft ende zoe Mariën van Spenghen erfnamen die nu bewonen ende van Gheryt Zoudenbalch voirt yn erfpacht hebben, welke hofstede van Mariën voirseys hofstede oestwaert opstrecht aen der hofstede die Melys erfname van Houweninghen toebehoren, ende half den poertwech die Hubert voirscreven ende Michiels erfname uten Wijngaert samelic ghebruken ende van ons yn erfpacht hebben, ende dat ledige erve also breyt als dat ghelegen is tusshen Michiels hofstede voirscreven aen die weystzijde ende Melys erfname van Houweninghen ende Hubert Zoudenbalch aen die oestzijde ende also lanc als 't gelegen is tusshen der husinghen yn onser montaden dat her Folkier van Lichtenberch nu toebehoert aen die zuutzijde, streckende aen die hofstede voirscreven dair die stal op staet aen die noortzijde*".
8. Zie Calkoen, a.w., blz. 222-223.
9. Zie N. van der Monde, *Geschied- en oudheidkundige beschrijving van de pleinen, straten, stegen, waterleidingen, wedden, putten en pompen der stad Utrecht*, dl. III, Utrecht 1846, blz. 189.
10. RAU, *St. Marie* 308, 340¹⁻² en 360¹⁻².
11. *T.a.p.* 340² en 360².
12. *T.a.p.* 308, fol. 3 v. nieuw: „*Item Thydemannus de Damasco XXX solidos Martini et Petri. Quondam Iohannes Heboert, postea Nycolaus Tolnaer, postea Iohannes Braem, Nunc Henricus de Damasco [latere hand: et Gerardus eius frater, filii Tydemanni predicti, de domo*

et area quam inhabitat prope domum domini Iohannis Koc super fossatum sancte Marie." (EVENZO Tyman van Damasche 30 schellingen op Sint-Maarten en Sint-Pieter. Vroeger Jan Heboert, daarna Klaas Tolnaer, daarna Jan Braem. Nu Hendrik van Damasche [latere hand:] en zijn broer Gerit, zonen van voornoemde Tyman, over huis en hofstede die hij bewoont bij het huis van heer Jan Koc over de gracht van Sint-Marie). Vgl. 340¹: „Item Iohannes Hebert, postea Nicolaus Tolnaer, postea Iohannes Braem, postea Thydemannus de Damasco. Nunc dominus Henricus Zoudenbalch et Gerardus eius frater, filii Thydemanni predicti de area immediate prope domum domini Iohannis Koc super fossatum sancte Marie XXX solidos [latere hand:] Nunc prope domum domini Iohannis de Mekerem. Nunc Gerardus Zoudenbalch. [latere hand:] Nunc Zoudenbalch somerhuus" (EVENZO Jan Hebert, daarna Klaas Tolnaer, daarna Jan Braem, daarna Tyman van Damasche. Nu heer Hendrik Zoudenbalch en zijn broer Gerit, zonen van voornoemde Tyman, over de hofstede naast het huis van heer Jan Koc over de gracht van Sint-Marie 30 schellingen. [latere hand:] Nu bij het huis van heer Jan

van Mekerem. Nu Gerit Zoudenbalch. [latere hand:] Nu Zoudenbalch somerhuus).

13. Van der Monde, a.w., blz. 189.
14. Gegevens ontleend aan Calkoen, a.w., blz. 96-100, en E. T. Suir, *Evert Zoudenbalch. Domkanunnik te Utrecht in de tweede helft van de 15de eeuw*, in JBOU 1977, blz. 55.
15. Calkoen, a.w., blz. 115-117.
16. RAU, *St. Marie 340²*, fol. 11: „Item XXX solidos bonorum Martini hiemalis et Petri ad cathedram ex area in qua nunc edificatum est cenaculum estimale domini Everardi Zoudenbalch, canonici et thesaurarii Traiectensis, sita in opposito cemiterii nostri, habente ad meridiem XVltam aream nostram claustralem et ad aquilonem tres areas nostras spectantes ad officium mensurali, ex quibus idem dominus Everardus demoliri fecit quandam magnum domum Theoderici de Zulen, ut in libro mensurali latius habetur folio IXo. Hanc ut preferunt nunc possidet idem dominus Everardus Zoudenbalch. [latere hand:] Nunc Everardus Zoudenbalch eius nepos." *cf. Suir pag 44 voet 267*

EEN SCHOUT STAAT VOOR SCHUT¹⁾

Nadat stadhouders Willem V op 18 Januari 1795 naar Engeland was uitgeweken en het „Comité Révolutionnaire van het Utrechtsche Volk" bij decla.atoir van 24 Januari de Staten 's Lands van Utrecht had ontbonden, 2) werd ons gewest de eerste twee daarop volgende maanden bestuurd door de „Provisioneele Representanten 's Lands van Utrecht". De belangen van het platteland waren in de oude Staten behartigd door de Ridderschap en deze werd door het nieuwe bewind bij resolutie van 5 Februari *afgeschafft en vernietigd*. 3)

Hierdoor moesten die belangen van de dorpsgerichten aanvankelijk een eigen voorziening ontberen. Dat kon niet op den duur. Op 30 Maart kwam dan ook het „Comité tot de zaken van het Platteland" tot stand, waarbij tegelijkertijd de titel van het gewestelijk bestuur werd gewijzigd in „Representanten 's Lands van Utrecht". 4)

Elk dorp van het Utrechtse platteland beleefde zijn eigen revolutie. Veelal bestonden er al een tijd lang plaatselijke groepjes ontevreden of progressieven, die nu de kat de bel aanbonden. Maar, doordat duidelijke richtlijnen kennelijk ontbraken en men, zeker op het platteland, lang niet overal in meerderheid verlangend naar die nieuwe orde uitzag, was het in veel dorpen een vrij wilde en chaotische manoeuvre, waarmee de ommekeer zich voltrok.

De Provisioneele Representanten vergaderden eind Februari en begin Maart vrijwel dagelijks - Zondags inclus - om de dorpscomité's en ook particulieren te woord te staan, die advies kwamen vragen, rapport uitbrachten over wat zij gedaan hadden of van plan waren te doen, kwamen klagen over wat er gebeurd was of niet gebeurd was, enz. enz. 5) Om het bij één voorbeeld te laten: Op Dinsdag 3 Maart ontvingen zij de predikant van Tienhoven, *doleerende over de oude*

regeering en de kuiperijen door den schout en secretaris aldaar gepleegd, en verzoekende, om het volk te mogen oproepen tot het daarstellen van eene nieuwe regeering. De in de marge vermelde beschikking op het verzoek luidde: *Geresolveerd, de braaven van Tienhoven een goed succes te wenschen op hun voorneemen*. Deze reactie week in zoverre af van de regel, dat de Provisioneele Representanten in het algemeen niet wilden hebben dat schout en secretaris werden geremoveerd. De comité's mochten alleen de oude, door de ambachtsheren benoemde schepenen aan den dijk zetten en door mannen van de nieuwe orde vervangen.

De revolutie in De Bilt vond plaats op 3 Maart. De belangrijkste figuur zal hier vrij zeker de schoolmeester Pieter van Diepeningen zijn geweest, een energieke dertiger, die in 1792 door de ambachtsheren Mr. F. P. van Ewijk was aangesteld. Met wie en op welke manier hij het schepenencollege heeft vernieuwd, staat nergens te lezen, maar blijkbaar is het niet zachtzinnig toegegaan. De volgende dag moesten de Provisioneele Representanten hierover althans van verschillende kanten klachten aanhoren. De 7 schepenen die de ambachtsheren nog in Mei 1794 had benoemd, werden afgezet en een nieuw zevental, bien assorti naar wij mogen aannemen, kwam in hun plaats. Schout Louis de Koff en secretaris Jacob Christiaan de Graaf, door de ambachtsheren aangesteld respectievelijk in april 1789 en oktober 1787, bleven in functie. Het comité had ook hen willen vervangen, maar kreeg hiervoor geen toestemming.

Op Lunae 7 September 1795 behandelden de Representanten 's Lands van Utrecht een request van Jacob Smits, schoenmaker aan De Bilt. 6) Hij was blijkbaar al jaren een overtuigd patriot en maakte dan ook sinds 3 Maart deel uit van het nieuwe college van